

Висока школа струковних студија за васпитаче
Михаило Палов, Вршац

DOI 10.5937/kultura2068154M
УДК 811.135.1'255(497.113)"18/19"
оригиналан научни рад

ПРЕВОДИЛАЧКА ДЕЛАТНОСТ РУМУНА СА ПРОСТОРА ДАНАШЊЕ ВОЈВОДИНЕ У 19. И У ПРВИМ ДЕЦЕНИЈАМА 20. ВЕКА

Сажетак: У раду су приказани аспекти преводаштва код Румуна на просторима данашње Војводине (Банат) током 19. и у првим деценијама 20. века, до Другог светског рата. Преводачка делатност у администрацији, образовању, верским пословима, а првенствено у публицистици и књижевности, играла је важну улогу у мултикултурном друштву Баната, у коме су се сусретали разни језици, разне културе, обичаји, вероисповести, али је то друштво функционисало на принципима који су омогућавали међусобно уважавање и сарадњу свих оних који су живели у њему, без обзира на различитости. Први преводи на румунски језик, пре свега са немачког и српског језика, појавили су се у 18. веку, за потребе државне администрације, образовања или црквених послова, а добили су на квалитету и разноврсности захваљујући делатности првих врхунских румунских интелектуалаца из периода касног просветитељства, У међуратном периоду, преводачка делатност добија нове садржаје у смислу што значај добијају преводи на и са српског језика.

Кључне речи: просветитељство, књижевност, превођење, Банат

Од када постоји писана реч, постојала је и потреба за превођењем разних текстова на разне језике, пре свега из практичних разлога, једноставно како би одређене информације допирале до што већег броја људи и биле разумљиве широком кругу грађана. Дијапазон дела која су се преводила је заиста огроман: од саопштења, закона, прописа, пропагандних текстова, до верских текстова, књижевних и научних дела итд.

Преводилачки рад Румуна са простора Баната почео је крајем 18. века, у почетку скромно и највећим делом за потребе државне и црквене администрације, да би се током 19. века већ појавили први преводи значајнијих дела књижевности, а аутори тих превода биле знамените личности румунске културе тог доба, познати како у нашим крајевима, тако и на ширем простору историјског Баната, а и шире.

У целом овом периоду преводило се углавном са немачког и мађарског језика на румунски, али су се већ појавили и преводи са српског језика, којих је, како је време одмицало, било све више.

Банат је одувек представљао мултикултурну средину, у којој су се преплитали разни културни утицаји, конфесије, идентитети и језици. Упркос чињеници што је Хабзбуршка монархија, претворена 1867. године Нагодбом у Аустроугарску монархију, представљала средину у којој није постојала фактичка национална равноправност, вишејезичност је одувек била карактеристика овог поднебља. Међусобна комуникација њених грађана се увек одвијала на више језика, како у усменој, тако и у писменој форми. Због тога је и превођење представљало сасвим природну ствар, што је омогућило да што већи број грађана дође до одређених информација, што је било у интересу свих. Преводиле су се, рецимо, рекламе у новинама, плакати и позивнице за културне манифестације, разне објаве, чланци, књижевна дела, закони, правила културних и привредних удружења итд.

Аустријски Устав из 1849. године је, на пример, био објављен на више језика, између осталих и на румунском језику. Један примерак тог устава на румунском језику се чува у Историјском архиву у Панчеву, као доказ да су таква акта стизала и у најудаљеније крајеве румунског етничког простора¹. У мешовитим насељима у којима су Румуни живели заједно са Србима, Немцима или Мађарима, пре свега у градским срединама, плакати и позивнице за културне

¹ Историјски Архив у Панчеву, Фонд Окружни одбор 1848–1849, бр. 1511.

манifestације, концерте, игранке, штампани су на два или више језика. Наводимо врло интересантан случај четворојезичне позивнице за концерт у организацији румунске омладине из Панчева, који је одржан 14/26. новембра 1899. у просторијама хотела *Trompeter* у Панчеву. Позивница има идентичан текст на румунском, мађарском, немачком и српском језику² и представља очигледан пример неговања вишејезичности и мултикултурализма у банатском друштву 19. века.

Слика 1 Четворојезични плакат за концерт румунске омладине у Панчеву (1899) (Архива Румунске православне црквене општине Владимировац)

Слично је и са позивницом за свечаности поводом осветљања црквених звона румунске православне цркве у Вршцу, која је штампана на три језика: румунском, српском и немачком, а догађај се одиграо 2. новембра 1924. године, у периоду када су цркве широм Баната обнављале свој инвентар, пре свега куповином црквених звона, као последица одузимања истих од стране аустроугарских војних власти за време Првог светског рата, када је услед несташнице метала аустроугарска војска одлучила да одузме црквена звона из већине цркава широм државе, како би их користила у војне сврхе. Интересантан је и двојезични српско-румунски биоскопски плакат, који позива публику на биоскопску представу *Краљ краљева*, Владимировац, Тон Кино Барбеш, 16–19. јун 1940 (*Regele regilor, Vladimirovac, Ton Kino Barbeş, 16–19 iunie 1940*).

Слика 2 Двојезични биоскопски плакат (1940) (приватна збирка Мирче Марана, Владимировац)

2 Архива румунске црквене општине у Владимировац, Invitare pentru concert, 1899.

Помињемо и случај штампања једног листа на више језика, а то је *Пријатељ торонталског народа* (*Amicul poporului din Torontal*, на румунском језику), који је излазио 1899. године на мађарском, немачком, српском, румунском и словачком језику. Ради се о публикацији за земљораднике, у којој се промовише економија, а на румунском језику су изашла укупно три броја, у периоду март-новембар 1899. године. Уредништво публикације се налазило у Великом Бечкерекку (Зрењанин), а одговорни уредник издања на румунском језику је био Андреј Мартон (Andrei Marton), док је главни сарадник био Јакоб Рацију (Iacob Rațiu)³. Из првог броја сазнајемо да је „циљ овог листа да на једноставан начин служимо народу једним добрим штивом. Овај лист ће се посебно бавити економијом, али ће се поред тога бавити и књижевношћу и свуда ћемо делити ствари које имају за циљ оплемењивање душе сељачког народа”⁴.

Правила румунских штедионица, такозваних завода за кредит и штедњу, такође су најчешће штампана на два језика, на румунском и мађарском (у периоду аустроугарског дуализма), као и позиви за годишње скупштине ових завода. Тако су правила кредитно-новчаног завода Стеауа (*Steaua*) из Владимировца (Петре у то време) објављена у штампарији *Прогресул* (*Progresul*) у Оравици 1916. године на румунском⁵ и мађарском⁶ језику, на 16 страна, као две посебне брошуре, али са потпуно идентичним садржајем. Штедне књижице су такође вишејезичне. Штедна књижица завода Стеауа је тројезична, на румунском, мађарском и немачком језику⁷. Слично је и са правилима културних удружења и са многим другим актима. Преводе свих тих текстова вршили су најчешће људи који су имали директну везу са самим текстом, а у случајевима званичних докумената, професионални преводиоци.

Главни центар православне духовности, седиште епископије, био је Вршац, где су владикама били потребни преводиоци за румунски језик, имајући у виду чињеницу да су се све до 1865. године румунски православни верници налазили у саставу Карловачке митрополије, и наравно вршачке

3 Roșu, C. (1998) *Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia*, Panciova: Editura Libertatea, p. 51.

4 Аноним (март 1899) *Amicul poporului din Torontal*, p. 1.

5 *Statutele Institutului de Economii și Credit „Steaua”, societate pe acții în Petre*, Progresul, Oravița, 1916.

6 Alapszabályai „Steaua”, Takarék és hitelintézet, Részvénytársaságnak, Petre, Oravicza, 1916.

7 Libel de depunere de la „Steaua”, institut de economii și credit societate pe acții în Roman-Petre.

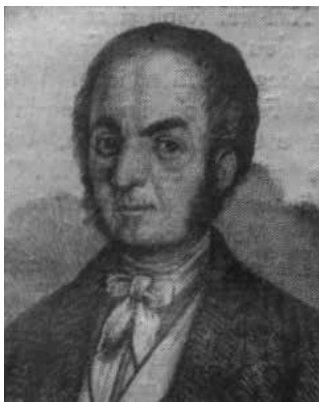
епархије у њеном саставу. Због тога, како би владика и други представници црквене хијерархије могли да комуницирају са верницима Румунима, да им саопштавају одлуке, да им упућују благослове итд. на њиховом матерњем језику, било је потребно да се ти текстови преведу и на румунски језик, те су у ту сврху у владичанском двору били ангажовани кадрови који би преводили све што је потребно и на румунски језик.

Слика 3 Тројезична штедна књижица Кредитно-новчаног завода Стеауа (Steaua) из Владимировца (приватна збирка Мирче Марана, Владимировац)

Међу тим лицима која су преводила црквена акта на румунски језик био је и познати румунски просветитељ Паул Јорговић (Paul Iorgovici), врсни интелектуалац, истакнути представник касног просветитељства међу банатским Румунима. Рођен је 1764. у Варадији (*Vărădia*) код Вршца (данас у Румунији, на самој граници са Србијом), у свештеничкој породици. И отац и браћа су му били свештеници. Основну школу завршава у Вршцу, гимназију у Сегедину а затим студира филозофију у Пожуну и право у Пешти, тако да већ у 23 години стиче звање јавног бележника. Године 1787. одлази у Беч, где наставља да студира право и стиче знање да се бави адвокатуром, а већ следеће године напушта Беч и одлази у Рим, где истражује по библиотекама Ватикана, учи италијански језик и проналази важна документа значајна за историју Румуна. Из Рима одлази у Париз, где постаје сведок важних догађаја за време Француске револуције, а између осталог присуствује и погубљењу француског краља Луја XVI. У Паризу се сусреће са просветитељским идејама и са делима француских енциклопедиста, истражује по библиотекама и учи француски језик, а све ће то значајно утицати на усвајање просветитељске идеологије са којом ће се касније вратити у завичај.

Након две или три године проведене у Паризу, 1793. одлази у Лондон, где наставља своје усавршавање, сусретавши се са енглеском културом и са педагошким идејама које су биле присутне у тамошњем школском систему. Након 11 месеци проведених у Енглеској, враћа се преко Немачке у Беч, где заузима неке чиновничке функције у царским службама, али ради и на организовању румунске интелигенције која је живела у аустријској престоници и покушава, истина безуспешно, да покрене једне румунске новине, да би се 1796, на позив вршачког владике Јосифа Јовановића Шакабенте, вратио у родни крај, у Вршац, на положај епархијског конзисторијалног адвоката, а 1802. је био изабран и у Веће вршачког магистрата⁸.

Слика 4 Паул Јорговић (1764–1808), румунски просветитељ, писац и преводац (Извор: http://enciclopediaromanici.ro/wiki/Fi%C8%99ier:Paul_Iorgovici_Brancoveanu.jpg)

У овом периоду, у којем се најзад усталио у свом родном граду, настаје његово капитално дело *Запажања о румунском језику* (*Observații de limbă rumânească*), објављено у Будиму 1799, једно од најзначајнијих дела румунске просветитељске мисли. У Вршцу је написао и своја остала дела, која су међутим остала у рукопису и највероватније уништена у једном немилом догађају. Наиме, Јорговић је од стране власти био оптужен да шири револуционарне идеје и да врши агитацију међу Румунима, а наводно су такве идеје биле присутне и у његовој књизи *Запажања о румунском језику*, те је он бачен у затвор, а цела библиотека, заједно са рукописима његових необјављених књига, конфискована и уништена. После неколико недеља је пуштен из затвора, услед недостатка доказа, али се у Вршцу осећао прогоњеним и привремено је напустио град прешавши у Темишвар,

⁸ Medoia, I. (2008) *Paul Iorgovici. Învățat și patriot bănățean*, Timișoara: Editura Eurostampa, стр. 41.

где је радио као приватни адвокат и васпитач деце богатих породица. Године 1805. се враћа у Вршац на радно место професора латинског језика у Граматикалној школи, а истовремено се посвећује и обнављању рукописа Речника на четири језика, несталог приликом његовог хапшења, који остаје недовршен, зато што је Јорговић изненада умро 21. марта 1808. из још неутврђених разлога, у 44 години живота⁹. Паул Јорговић се помиње у Милекеровој (*Milleker*) *Повесници* међу знаменитим грађанима из прошлости Вршца¹⁰.

Помињемо га у овом раду о првим румунским преводиоцима у Банату зато што је, између осталог, он у ствари пионир преводилачког рада међу Румунима са ових простора. Наиме, још 1794, док је боравио у Бечу, објавио је *Историјско-књижевни календар за славено-српски и румунски народ*, у коме је, између осталог, објавио превод једне француске моралистичке приче¹¹. Тих година је неуморно радио на превеђењу аката о историји Румуна које је пронашао у Риму и у другим градовима у којима је боравио¹², а сам рад на четворојезичном речнику (румунско-латинско-немачко-француски) такође представља значајан допринос преводилачком напорима тадашњих румунских интелектуалаца, међу којима је Јорговић играо посебну улогу и по томе што је течно говорио чак осам језика. Пошто је прва верзија речника наводно изгубљена, као што смо већ нагласили, он је неколико година касније почео да ради на другој верзији, али је услед смрти није завршио, па је рад на његовој финализацији наставио његов братанац Јосиф Јорговић (*Iosif Iorgovici*)¹³, који је у време док је био ђак у Вршцу становао код свог стрица и био упознат са његовим радом. Јосиф Јорговић (1792–1820) је касније радио као професор у Арадској Препарандији и био један од најугледнијих румунских просветних радника свог времена. Студирао је у Пешти, где је докторирао филозофију, у Араду је предавао математику и географију, а аутор је и неколико школских уџбеника из тих предмета¹⁴.

Интересантно је да постоје мишљења да су рукописи Паула Јорговића који су наводно уништени приликом његовог

9 Исто, стр. 46.

10 Милекер, С. (1886) *Повесница слободне краљеве вароши Вршца*, 2, Панчево, стр. 295.

11 Medoia, I. нав. дело, стр. 50.

12 Исто, стр. 41.

13 Cosma jr, A. (1933) *Bănăţeni de altădată*, vol. I, Timişoara: Tipografia Unirea română, стр. 18.

14 Ilica, A., (2012) *Istoricul Preparandiei din Arad*, Cluj-Napoca: Casa Cărţii de Ştiinţă, стр. 323.

хапшења, ипак сачувани делимично или у потпуности и да се наводно налазе у архиви вршачког владичанства (данас Епархије Банатске)¹⁵, у Владичанском двору. Истраживањем ове научне мистерије би се могла решити та недоумица, што би свакако представљао значајан допринос проучавању румунског просветитељства у Банату.

Међу првим румунским преводиоцима са наших простора налази се и Софроније Ивачковић (Sofronie Ivacicovici) (1793-1861), рођен у Делиблату. Софроније Ивачковић је старији син свештеника Андреја Ивачковића (Ивашку), пореклом из Горује (*Goruia*, данас у Румунији, жупанија Караш-Северин). Најзначајнији представник ове породице био је Софронијев брат Прокопије (Петар) Ивачковић (Procopiu Ivacicovici), значајан по томе што је, редом, обављао функције арадског епископа, затим митрополита православних Румуна у Трансилванији и Банату, са седиштем у Сибиу, функцију коју је преузео после смрти Андреја Шагуне (Andrei Şaguna), и најзад, српског патријарха, са седиштем у Сремским Карловцима.

Софроније Ивачковић је студирао на Богословији у Сремским Карловцима, а затим је у првом делу своје каријере радио као просветни радник. Године 1815. постављен је за пароха у Вршцу. Неколико година је радио као професор на клирикалним течајевима у Вршцу, где је предавао на румунском језику. Говорио је пет језика: румунски, српски, латински, немачки и мађарски.

Када је 1822. основано Српско-румунско клирикално училиште у Вршцу, Софроније Ивачковић је почео да ради као професор у одељењима на румунском наставном језику, где је предавао неколико предмета. Истовремено је радио и као преводилац за румунски језик у вршачкој епархијској конзисторији и у томе лежи његов значај за нашу тему. Године 1829. је био постављен за варадијског проту, а 1847. за протопрезвитера Паланке, са седиштем у Белој Цркви. У овом јужнобанатском граду, Ивачковић обавља богослужење и на српском и на румунском језику. Причало се да је најпознатији црквени беседник свог времена. Његова богата библиотека је била састављена од књижевних и филозофских дела, као и од збирки проповеди и беседа, које су му остале у рукопису¹⁶.

15 Miloia, I. нав. дело, стр. 50.

16 Măran, M. (2013) Primii profesori care au ținut cursuri în limba română la Vârșeț, in: *Instruirea învățătorilor și a educatorilor în limba română la Vârșeț, ediția a II-a*, Vârșeț: Școala de Studii Înalte de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov”, стр. 16.

Истицао се и као преводилац књижевних дела и ту ћемо споменути неколико његових доприноса. Под покровитељством патријарха Јосифа Рајачића, објављен је 1851. Ивачковићев превод на српски језик *Путовања младог Анархасиса*, аутора Жан Жак Бартелемија (Jean-Jacques Barthelemy), у седам томова. У рукопису су му остали бројни преводи на српски језик Сенекиних писама, као и други радови.

Ерудита, професор, свештеник и преводилац Софроније Ивачковић је умро 21. децембра 1861. у Белој Цркви.

Преводилачки рад Константина Дијаконовића Логе (Constantin Diaconovici Loga) је био скроман, али је ипак имао своје место пре свега у области педагогије. Лога је био познати румунски педагошки радник и просветитељ из прве половине 19. века који је део свог радног века провео у нашим крајевима, конкретно у Белој Цркви. Рођен у Карансебешу 1770, Лога је похађао гимназију у Лугожу и Сремским Карловцима, а на Универзитету у Пешти је завршио право, где је на почетку каријере радио у градском магистрату као преводилац¹⁷. Највећи део каријере се бавио педагошким радом. Био је међу првим професорима који су предавали у румунској Препарандији у Араду, у периоду 1812–1831¹⁸, као професор за румунску и српску граматику и стил, а 1817. је завршио превод српског Буквара на румунски језик¹⁹. Од 1831. ради као директор националних школа у Румунско-банатској регименти, у ком својству је у Карансебешу основао препарандијски курс од по 6 месеци, од којих је зимски одржавао у Карансебешу, а летњи у Белој Цркви. У овом граду је боравио по пола године у периоду 1836–1850. Ту је написао своја најзначајнија дела из области педагогије, а превео је на румунски језик две црквене књиге: Октоих са Типиком и Тумачење јеванђеља за празнике. Велики румунски просветитељ, педагог и преводилац Константин Дијаконовић Лога умро је 1850. у Карансебешу.

У другој половини 19. века, превођење разних текстова, било да се ради о документима, новинским чланцима, брошурама или књигама, добија на значају, као последица ширења либерализма, појаве разноврснијих облика писаног изражавања, како у књижевности, тако и у публицистици, науци, образовању, правним пословима итд. Међу Румунима у Банату у последњим деценијама 19. века, у периоду

17 Roșu, C. (2004) *Perdonalități românești din Voivodina*, Panciova: Libertatea, стр. 70.

18 Diaconovich, C. (1900) *Enciclopedia română*, Tomul al doilea, Sibiu, стр. 149.

19 Писа, А. нав. дело, стр. 99.

аустроугарског дуализма, нема пуно значајнијих имена нити преводачких подухвата вредних посебне пажње, али ипак то не значи да није било појединих активности и у том смислу.

Прва брошура на румунском језику која је објављена у Панчеву, представља у ствари један превод. Ради се о књизи Јохана Болеа (Johann Bolle), директора царско-краљевске аграрне станице из Герца, под насловом Приручник за гајење свилене бубе, коју је са немачког превео на румунски језик Трифон Милитариу (Trifon Militariu), капелан у Банатском Новом Селу. Ова брошура на 25 страна објављена је 1884. године у штампарији Карла Витигшлагера у Панчеву²⁰, и представља прву књигу штампану на румунском језику на просторима данашње Војводине²¹.

Трифон Милитариу, рођен у Петровом Селу (данас Владимиравац) 1850. године, син свештеника Павела Милитариуа (Pavel Militariu) који је из Петровог Села прешао као парох у Банатско Ново Село, био је веома начитан и теолошки компетентан свештеник. Стипендиста фондације Андреја Мочонија (Andrei Mocoini), током студентских година био је библиотекар Читалачког друштва богословске омладине из Карансебеша (1872). Као капелан у Банатском Новом Селу, он је објавио више чланака и фељтона у савременој штампи на румунском језику. Румунско јавно мњење у дуалистичкој монархији било је изненађено 1875. године, када је Милитариу, у прилично обимном чланку, напао на врло храбар начин, могло би се рећи чак и оштро, Винћенција Бабеша (Vincentiu Babeş), уредника будимпештанске Албине (*Albina*), најугледније публикације која је у то време излазила на просторима Аустроугарске монархије и познатог политичког лидера Румуна на просторима те државе. Редакција је, заузврат, изненађена смелашћу и ставом капелана, предочила читаоцима лик и многе друге детаље са почетка свештеничке каријере младог капелана Милитариуа, у чланку под насловом *Ko je taj Militariu?!²²*

Контроверзна личност, увек спреман на сукоб са људима око себе, без „длаке на језику”, Трифон Милитариу је

20 Măran, M., Baba, I. and Mic, V. (2014) *România din Panciova 1733–2013*, Zrenianin: Editura ICRV, стр. 49.

21 Наслов ове књижице гласи: *Îndreptăriu pentru prăsierea rațională a omidei de matasă, compusă de Ioane Bolle, Directorul stațiunii de încercare pentru mata-saritu și viieritu în Görz. Tradusu d'in limba germana de Trifon Pavel Militariu Capelanu gr. or. românu în Satulu-nou, Rövid útmutatás selyemhernyó okszerü tenyésztésére. Román kiadás. Panciova (Tîparitu la Carolu Vîtig-şlager), 1884.*

22 Аноним (1875, бр. 39) *Cine este acel Militariu!?, Albina*, стр. 4.

очигледно допринео избијању сукоба унутар тек основане (1872) румунске православне парохије у Банатском Новом Селу и ширењу назаренског покрета у овом месту, а и међу Румунима уопште. Након смрти свог оца Павела, постављен је 1890. године за пароха у Банатском Новом Селу, али је 1894. умро од туберкулозе у 44. години живота²³.

Баш у истом контексту, у вези са ширењем назаренског покрета у Банату, долази и први превод *Нове Харфе Сиона* (*Noua Harfă a Sionului*) на румунски језик, дело земљорадника из Банатског Новог Села Јоана Балножана (Ioan Balnojan), који је истовремено био и један од главних проповедника назаренских идеја како у Банатском Новом Селу, тако и у другим местима са румунским становништвом, па чак и код других народа. Назаренство се код Румуна јавља по први пут око 1872, од кад датирају најстарији подаци о њима, а из овог места се великом брзином шири на цео румунски простор. Важну улогу у овом процесу имао је баш поменути Јоан Балножан. Како нас обавештава Владимир Димитријевић, конзисторијални секретар у вршачкој епархији Српске Православне Цркве у својој књизи посвећеној назаренима²⁴, која је иначе преведена и на румунски језик, у преводу Јосифа Балана (Iosif Bălan) и објављена 1903. у Карансебешу, поменути Јоан Балножан је превео *Нову Харфу Сиона* на румунски језик и покушао да је објави у Панчеву, али су га у штампарији Браће Јовановић одбили, а слично је прошао и у другим панчевачким штампаријама, па и у штампаријама на читавој територији Аустроугарске. Своју жељу је најзад остварио тако што је нашао у Швајцарској штампарију која је пристала да му одштапа превод, тако да је књига најзад објављена 1894. године у штампарији Цирихер и Фирер (*Zürcher & Furrer*) у Цириху, након две године трагања за издавачем. Књига је објављена под насловом *Нови додатак Харфи Сиона. Збирка песама и похвала Богу* (*Noaue adaugere lingă Harfa Sionului. O adunare de cântări și laude lui Dumnezeu*), која је обухватала 54 песме на 88 страна, у 2000 примерака²⁵. Превод је обиловало правописним и језичким грешкама, али Димитријевић примећује да сељак уопште не гледа на чистоту језика и на правопис, њему је битна само похвала Богу, која ће сваког појединца који прихвати то

23 Măran, M. and Djurić Milovanović, A. (2016) Biserica Ortodoxă Română și începuturile mișcării năzărinene la români, *Analele Aradului*, nr. 2, стр. 396-399.

24 Димитријевић, В. (1894) *Назаренство: његова историја и суштина*, Нови Сад: Српска манастирска штампарија.

25 Dimitrievici, W. (20. 08. 1895) O nouă armă în mâna Nazarenilor români, *Biserica și școala*, nr. 34, стр. 277.

учење одвести у рај²⁶. Иначе, Владимир Димитријевић је објавио низ чланака на румунском језику у публикацијама Румунске Православне Цркве *Biserica și școala* из Арада и *Foaia diecezană* из Карансебеша. Маколико био неуспешан превод Јоана Балножана и са пуно омашки, чињеница је да има велики значај у историји конфесионалних покрета у Банату, као први превод уопште назаренских песмарица на румунски језик.

Слика 5 Први превод Нове Харфе Сиона на румунски језик, аутор превода Јоан Балножан из Банатског Новог Села, 1894.

(збирка Дома културе у Банатском Новом Селу)

Посебно место у плејади румунских преводилаца са ових наших простора заузима књижевник, публициста, драматург и преводилац Александру Цинцарију (Alexandru Țințariu). Рођен је у Петровом Селу 1880, а најплодније године свог стваралаштва је провео у Панчеву, где је радио као чиновник у градској управи. Објавио је неколико драмских комада, збирке народних умотворина, новеле и приповетке, као и велики број чланака у скоро свим публикацијама на румунском језику које су излазиле у Аустроугарској монархији до краја Првог светског рата. Након рата прелази у Темишвар, где наставља да се бави књижевним и публицистичким радом, све до своје изненадне смрти 1934. године²⁷.

Његова преводилачка делатност остаје у сенци његовог оригиналног стваралаштва, пре свега драмских комада и новинских чланака, које поред књижевно-публицистичке, имају и велику документарно-историјску вредност. Покушаћемо да је у следећим редовима бар донекле приближимо и да укажемо на њен значај, имајући у виду да је преводио са мађарског на румунски језик и неке ауторе од прворазредног

26 Dimitrijević, V. (1895) Cu privire la nazarism, *Biserica și școala*, nr. 11, стр. 84-85.

27 Țințariu, A. (2014) *Mizeriile vieții. Folclor, amintiri, povestiri I*, Ediție îngrijită de Mircea Măran, Zrenianin: Editura ICRV стр. 9-19.

значаја не само за мађарску, него и за светску књижевност, какав је рецимо Јокај Мор (Jókai Mór) (1825–1904), прозни писац, учесник Револуције 1848–1849. и посланик у Угарском Сабору. Цинцарију је превео два Морова дела на румунски језик, и то *Калифове ципеле (Pantofii califului)* (1905)²⁸ и *Робињу (Sclava)* (1906)²⁹.

Као почетак његове преводилачке делатности сматра се превод комедије *Извршитељ (Esecutorul)*, коју је објавио 1903. и Брашову³⁰. Превео је још и следеће драмске комаде и приповетке: *Крај карневала (Sfârșitul carnavalului)* (1904), *Дорина (Dorina)* (1904), *Последња авантура (Ultima aventură)* Антала Варадија (Váradí Antal) (1905), *Царева захвалност (Grația Țarului)* (1906), *Због једне жене (Pentru o femeie)* (1906), *Две жене (Două femei)* Иштвана Баршоњија (Bársony István) (1906), *Принцеза Јуми (Princesa Jumi)* (1908), *Паметни судија (Judecătorul înțelept)* (1911), *Ружа из Терсата (Trandafirul din Tersatto)* Иштвана Баршоњија (1934). Сви ти преводи објављени су у штампи на румунском језику са простора тадашње Аустроугарске и Румуније, већина у часопису *Familia* из Орадее, а по један у *Albini* из Букурешта, *Românul* из Арада и у *Adevărul literar și artistic* из Букурешта.

Слика 6 Александру Цинцарију (1880–1934), писац, драматург, публициста и преводилац (приватна збирка Мирче Марана, Владимировац)

Када је реч о монографским делима, помињемо монографију Петровог Села (Владимировац) аутора Николаја Пенце (Nicolae Penția), под насловом Монографија општине Роман

28 Țiņariu, A. (2/15 octombrie 1905) *Pantofii califului*, de Jókai Mór, *Familia*, nr. 40.

29 Țiņariu, A. (1906) *Sclava*, *Familia*, nr. 10, 11, 12.

30 Țiņariu, A. (1903) *Esecutorul*, comedie într-un act, traducere după A. E., Brașov: Editura librăriei Ciurcu.

Петре (Петрово Село) 1808–1908, на румунском језику, објављене у штампарији Прогресул (*Progresul*) у Оравици 1911. године³¹. Ово монографско дело је преведено на мађарски језик и објављено исте године у истој штампарији, што нас наводи на претпоставку да је сам аутор превео своје дело са румунског на мађарски језик. Монографија је објављена поводом стогодишњице Петровог Села (1908), а њен аутор је био локални учитељ, познат по својим културним активностима, како у свом месту, тако и шире.

У периоду између два светска рата, када је дошло до важних промена на југоистоку Европе, па и на целом старом континенту, у ситуацији у којој се Аустроугарска распала, а Банат је био подељен између Краљевне СХС и Румуније, дошло је и до озбиљних промена када је реч о самој румунској националној мањини са простора западног Баната, која из двојне монархије сад прелази у нову, југословенску државу. Преводилачка делатност није нестала, него се сада одвијала у другачијим околностима, у којима су мађарски и немачки језик изгубили на значају, а приоритет добијају српско-румунски преводи. У међуратном периоду су, у том смислу, извршена два важна превода, значајна и за српски и за румунски народ, а то су дело Николаја Јорге (*Nicolae Iorga*) под насловом *Историја Румуна и њихове цивилизације (Istoria Românilor și a civilizației lor)*, у преводу вршачког ерудите Владимира Маргана, са румунског на српски језик, те *Мисионарска писма (Scrisori misionare)* владике Николаја Велимировића у преводу Аурела Уроша (*Aurel Uroș*), са српског на румунски језик.

Дакле, важну преводилачку активност је, у следећим деценијама, бар када је реч о просторима јужног Баната, спроводио др Владимир Марган, представник српске грађанске интелигенције у периоду између два светска рата, познат као угледни јавни и политички радник, публициста и аутор више монографских студија и превода, добар познавалац румунске историје, културе, језика и цивилизације.

Рођен је 1871. у Српској Пожежени, данас у Румунији. Студирао је теологију у Сремским Карловцима, Черновицама и Берну а затим и право у Будимпешти и Клужу. Од 1894. налази се на значајним политичко-административним функцијама, како у аустроугарској држави, тако и касније у југословенској. Најпознатије дело му је Монографија Подунавске области – А (1929), која садржи богате статистичке и

31 Penția, N. (1911) *Monografia comunei Roman-Petre (Petrovosello) 1808–1908*, Oravița: Progresul.

друге вредне податке о насељима и становништву Баната у међуратном периоду³².

Међу његовим остварењима истиче се и један превод, од изузетног значаја за нашу тему. Ради се о преводу књиге Николаја Јорге *Историја Румуна и њихове цивилизације*, са румунског на српски језик, рад који је објављен 1936. године у Вршцу. Марган је очигледно одлично познавао румунски језик, а као врхунски интелектуалац био је свестан чињенице да ће штампање овог превода допринети приближавању српске читалачке публике Румунима и њиховом бољем упознавању. Његово одлично познавање румунског језика је утицало и на то да буде постављен за првог професора румунског језика и књижевности у вршачкој гимназији, приликом отварања одељења на румунском наставном језику 1934. године³³. Иако је имао јасно формиран српски национални идентитет, Марган је одржавао присне и искрене везе са Румунима, са којима је пуно сарађивао.

Чињеницу да је Марган био одличан познавалац румунског језика наглашава у предговору поменутог превода и др Јован Радонић, професор београдског Универзитета, који истиче да је „Др Владимир Марган, добар зналац румунског језика, учинио врло добро што је превео на српски познато дело проф. Николе Јорге *Историја Румуна и њихове цивилизације*”, зато што су „вековне интимне везе нашег народа с Румунима, међусобни утицаји много испреплетани и веома снажни”³⁴. И сам аутор књиге, професор Јорга, написао је неколико пасуса у предговору српском издању, у коме каже да „Срби, наши суседи кроз толике векове, са којима смо заједно и братски живели на обема обалама Дунава, мада се с једне стране говори српски, а са друге стране румунски, познају нас врло мало”³⁵, те се из тог разлога и наметнула потреба за превођењем ове књиге, која је у оригиналу написана на француском 1919, али је убрзо доживела неколико превода на најважније светске језике, па и на српски језик. Сам преводилац књиге, др Владимир Марган, у својој интервенцији у предговору, подсећа на значај личности Николаја Јорге, чија је „маркантна личност позната не само

32 Măran, M. (2009) Două memorii ale lui Vladimir Margan despre românii din regatul iugoslav, *Anuar 2009, Zrenjanin*: Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, стр.108.

33 Popi, G. (1976) *Rumuni u jugoslovenskom Banatu između dva rata 1918–1941*, Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine, стр.114.

34 Јорга, Н. (1936) *Историја Румуна и њихове цивилизације*, превод др Владимир Марган, Вршац: Југословенска штампарија М. П. Стефановић, стр. V

35 Исто, стр. III

код нас, већ и у целом културном свету”³⁶, те да се он сам одлучио на превођење ове књиге „из разлога што га је сам писац препоручио”, из чега се може извести закључак да је Марган сарађивао са Јоргом у одређеној форми и консултовао се с њим око самог избора дела које ће бити преведено на српски језик.

И најзад, споменућемо још једног преводиоца из редова румунског православног свештенства у Банату, а то је Аурел Урош (1910–1984). Рођен у Долову, студирао је теологију у Карансебешу, а затим радио као свештеник у Добрици (1932–1940), Мраморку (1940–1962) и Ковину (1962–1971), а 1961. је постављен за панчевачког проту, одлуком надлежних органа Румунске Православне цркве из Темишвара³⁷. Године 1971. изабран је за викара новооснованог Румунског православног викаријата у југословенском Банату.

Слика 7 Мисионарска писма епископа Николаја Велимировића, у преводу Аурела Уроша (1936) (приватна збирка Мирче Марана, Владимировца)

У области публицистике, у међуратном периоду познат је као сарадник недељника *Надежда* (*Nădejdea*) из Вршца, али првенствено као сарадник органа карансебешке епархије, поменутог недељника *Фоаиа диечезана*, са низом врло компетентних чланака из области теологије и историје. Године 1936. објавио је румунски превод Мисионарских писама српског теолога, владике Николаја Велимировића. Ова књига садржи преводе 20 писама владике Николаја, на 60 страна, а објављена је у издању Епархијског савета – секције за културу Карансебешке епархије³⁸. У уводној речи, у

36 Исто, стр. X

37 Архива Румунске црквене општине у Владимировцу, бр. 3798 В/1961.

38 Velimirovici, Episcop N. (1936) *Scrisori misionare, I, Traduse din limba sârbă de Pr. A. Uroș Doloveanu*, Caransebeș: Editura Consiliului Eparhial, Secția Culturală.

образложењу свог рада, Аурел Урош истиче да је владика Николај „вредан радник у бразди Господа Бога, који је судбу свог живота подарио Христу Богу”³⁹. Овај „писац и песник, ерудита и нарочито изванредан беседник, кога Срби с правом називају Златоустим”, значајан је као православни мислилац у толикој мери да га Урош назива „православним мистиком и либералом англиканске нијансе”⁴⁰.

Нека од тих писама владике Николаја, у преводу Аурела Уроша, објављена су и у више бројева *Фоаја дицезана*, у периоду 1934–1936. Свој допринос у области преводилачког рада дао је и објављивањем превода са француског језика чланка *Бог постоји*, аутора Т. Мороа (Théophile Moreux)⁴¹. Помињемо и брошуру *Банатски борац: Стефан Жиану (Un luptător bănățean: Ștefan Jianu)*, коју објављује 1935. у Карансебешу, заједно са групом аутора. Приредио је прва издања *Црквеног Годишњака (Anuarul bisericesc)* који је објавио Румунски православни викаријат у југословенском Банату.

Преводилачки рад је, као и данас, био неопходан, нужен, пошто без њега не може да функционише једно мултикултурно друштво у коме постоји читав спектар језика, култура, традиција, конфесија, као што је банатско и уопште војвођанско друштво. У овом раду су, наравно, приказани само неки аспекти преводилачке делатности Румуна са простора западног Баната (Војводине) до Другог светског рата, а за један целовитији приказ разних аспеката преводилаштва који нису нашли места у овом раду, надамо се да ће бити прилике у некој накнадној студији.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Alapszabályai „Steaua”, Takarék és hitelintézet, Részvénytársaságnak, Petre, Oravicza, 1916.

Архива румунске црквене општине у Владимировцу.

Историјски Архив у Панчеву, Фонд Окружни одбор 1848–1849.

Libel de depunere de la „Steaua”, institut de economii și credit societate pe acții în Roman-Petre *Statutele Institutului de Economii și Credit „Steaua”, societate pe acții în Petre*, Progresul, Oravița, 1916.

Аноним (1875, бр. 39) Cine este acел Militariu!?, *Albina*.

39 Исто, стр. 4-5.

40 Исто, стр. 7.

41 Moreux, T. (29. 09. 1929) *Există Dumnezeu, tradus din franțuzește de A.U.Doloveanu*, Foia diecezană, nr. 39, pp. 2-3.

АНОНИМ (март 1899) *Amicul poporului din Torontal* Cosma jr, A. (1933) *Bănăţeni de altădată*, vol. I, Timișoara: Tipografia Unirea română.

Diaconovich, C. (1900) *Enciclopedia română*, Tomul al doilea, Sibiu.

Dimitrijević, V. (1895) Cu privire la nazarism, *Biserica și școala*, Nr. 11.

Димитријевић, В. (1894), *Назаренство: његова историја и суштина*, Нови Сад: Српска манастирска штампарија.

Dimitriević, W. (20. 08. 1895) O nouă armă în mâna Nazarenilor români, *Biserica și școala*

Ilica, A., (2012) *Istoricul Preparandiei din Arad*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

Јорга, Н. (1936) *Историја Румуна и њихове цивилизације*, превод др Владимир Марган, Вршац: Југословенска штампарија М. П. Стефановић.

Măran, M. (2009) Două memorii ale lui Vladimir Margan despre românii din regatul iugoslav, *Anuar 2009*, Zrenjanin: Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina.

Măran, M. (2013) *Primii profesori care au ținut cursuri în limba română la Vârșeț*, in: *Instruirea învățătorilor și a educatorilor în limba română la Vârșeț, ediția a II-a*, Vârșeț: Școala de Studii Înalte de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov”.

Măran, M. and Djurić Milovanović, A. (2016) Biserica Ortodoxă Română și începuturile mișcării năzărinene la români, *Analele Aradului*, nr. 2.

Medoia, I. (2008) *Paul Iorgovici. Învățat și patriot bănățean*, Timișoara: Editura Eurostampa.

Милекер, С. (1886) *Повесница слободне краљеве вароши Вршица*, 2, Панчево.

Moreux, T. (29. 09. 1929) Există Dumnezeu, tradus din franțuzește de A. U. Doloveanu, *Foaia diecezană*.

Penția N. (1911) *Monografia comunei Roman-Petre (Petrovosello) 1808–1908*, Oravița: Progresul.

Popi, G. (1976) *Rumuni u jugoslovenskom Banatu između dva rata 1918–1941*, Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.

Roșu, C. (1998) *Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia*, Panciova: Editura Libertatea.

Roșu, C. (2004) *Perdonalități românești din Voivodina*, Panciova: Libertatea.

Țiņariu, A. (2014) *Mizeriile vieții. Folclor, amintiri, povestiri I*, Ediție îngrijită de Mircea Măran, Zrenianin: Editura ICRV.

Țințariu, A. (2/15 octombrie 1905) Pantofii califului, de Jókay Mór, *Familia*, nr. 40.

Țințariu, A. (1906) Sclava, *Familia*, nr. 10, 11, 12.

Țințariu, A. (1903) *Esecutorul, comedie într-un act, traducere după A. E.*, Brașov: Editura librăriei Ciurcu.

Velimirovici, Episcop N. (1936) *Scrisori misionare, I, Traduse din limba sârbă de Pr. A. Uroș Doloveanu*, Caransebeș: Editura Consiliului Eparhial, Secția Culturală.

Mirča Maran

Preschool Teacher Training College *Mihailo Palov*, Vrșac

TRANSLATION WORK OF ROMANIANS FROM THE
TERRITORY OF PRESENT DAY VOJVODINA IN THE 19TH
AND THE FIRST DECADES OF THE 20TH CENTURY

Abstract

The paper presents different aspects of the translation work of Romanians from the territory of the present day Vojvodina (Banat) during the 19th and the first decades of the 20th century, up until the Second World War. The translation work in administration, education, religious institutions, and primarily in journalism and literature, has played an important role in the multicultural society of Banat. Various languages, cultures, traditions and religions interacted and intertwined there, and the society functioned on principles which enabled mutual understanding and cooperative work of all those who lived in Banat, regardless of the differences. The first translations in the Romanian language, primarily from German and Serbian, appeared in the 18th century, for the needs of state administration, education or religious work. The translations became more diverse and of a higher quality thanks to the work of the first elite Romanian intellectuals from the period of the late Enlightenment, the representatives of whom were Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici Loga, and Sofronie Ivacicovici. In the 19th century, the translations got new content in the form of publication of multilingual posters, invitations, association rules, monetary instructions, newspaper articles, religious books, but also literary works, among which the most prominent were the translations of Hungarian literary works to the Romanian language, done by the writer and publicist Alexandru Țințariu. In the period between the two World Wars, translation work also gained new content because translations from German and Hungarian to Romanian stopped as the focus was placed on translations from Serbian to Romanian and vice versa.

Key words: *Enlightenment, literature, translation, Banat*